

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยจำแนกเป็นหัวข้อได้ ดังนี้

1. ความหมายของบรรณารักษศาสตร์
2. ความหมายของสารสนเทศศาสตร์
3. การศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์/สารสนเทศศาสตร์ในประเทศไทยโดยสังเขป

4. ผู้ประกอบอาชีพให้บริการสารสนเทศ
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - 5.1 งานวิจัยในประเทศ
 - 5.2 งานวิจัยต่างประเทศ

ความหมายของบรรณารักษศาสตร์

ในอดีตผู้ที่ทำงานในห้องสมุดสามารถทำงานได้โดยอาศัยการฝึกหัดและการเรียนรู้ด้วยตนเอง เนื่องจากสาขานี้ไม่มีการเรียนการสอนในสถาบันการศึกษาทางบรรณารักษศาสตร์ เมื่อสภาพสังคมเปลี่ยนไปและห้องสมุดได้เปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่เป็นสถาบันที่สำคัญในสังคม จึงเกิดความจำเป็นที่จะต้องให้ผู้มีความรู้ทางวิชาการในการปฏิบัติงานในห้องสมุด เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ผู้ใช้บริการสารสนเทศ สหรัฐอเมริกาเป็นประเทศแรกให้ความสำคัญกับการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ เมื่อเมลวิลล์ คิวอี้ (Melvil Dewey) บรรณารักษ์ชาวอเมริกันได้เสนอให้มีการจัดตั้งโรงเรียนบรรณารักษศาสตร์ เนื่องจากเหตุผลที่ว่าวิชาความรู้สำหรับประกอบอาชีพบรรณารักษ์เป็นศาสตร์ที่จะต้องมีการศึกษาอย่างมีระบบเช่นเดียวกับศาสตร์ในแขนงอื่น ๆ

สำหรับคำว่า บรรณารักษศาสตร์ มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ดังนี้

สารานุกรมสากลทางด้านบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ (International Encyclopedia of Information and Library Science, 1997, p. 265) ให้ความหมายว่า เป็นศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากการใน 3 สาขา คือ งานอ้างอิง การทำบัตรรายการและการจัดหมู่ และการบริหารและจัดการห้องสมุด โดยพัฒนาการของศาสตร์ในสาขานี้ขึ้นอยู่กับสภาพทางการเมือง สภาพทางสังคม ภาวะการเงินและเทคโนโลยี

แม่น้ำมาส ขวลิขิต (2532, หน้า 30) ให้ความหมายว่า เป็นศาสตร์หรือวิชาที่ว่าด้วยการดูแลรักษาวรรณกรรม ในเชิงปฏิบัติเป็นศาสตร์และเทคนิคในการบริหารจัดการห้องสมุด

มัลลิกา นาถเสวี (2529, หน้า 73-74) ให้ความหมายว่า เป็นการศึกษาและการปฏิบัติเกี่ยวกับการวิเคราะห์ผู้ใช้ห้องสมุด การเลือก การจัดหา การจัดให้ใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์และการให้บริการด้านสิ่งพิมพ์ และโสตทัศนวัสดุทุกประเภท เป็นทั้งศาสตร์ทั้งศิลป์ มีทั้งภาคปฏิบัติและภาคทฤษฎี

แม่น้ำมาส ขวลิขิต (2532, หน้า 31) จัดกลุ่มเนื้อหาทางบรรณารักษศาสตร์ได้ 6 กลุ่ม ดังนี้

1. ความรู้ในเรื่องทั่วไปที่ได้รับการบันทึกลงสื่อต่าง ๆ
2. ทฤษฎีและเกณฑ์การพิจารณาคุณภาพของวรรณกรรมเพื่อคัดเลือก
3. ทฤษฎีและเกณฑ์การจัดหมวดหมู่วรรณกรรม
4. ทฤษฎีและเกณฑ์ในการทำรายการวรรณกรรม
5. หลักเกณฑ์และวิธีจัดเก็บรักษาหนังสือเพื่อการใช้และอนุรักษ์
6. เกณฑ์และวิธีให้บริการแก่ผู้ใช้

และแบ่งตามกลุ่มเนื้อหาวิชาที่เกี่ยวข้องได้ 6 กลุ่ม ดังนี้

1. การบริหารงานและจัดการ การกำหนดนโยบาย วางแผน และประเมินผล
2. คอมพิวเตอร์ การดำเนินงานและบริการของห้องสมุด โดยใช้คอมพิวเตอร์และเครื่องจักรกลอื่นช่วย
3. จิตวิทยา สังคมวิทยา มนุษยสัมพันธ์ ทักษะในการสื่อสารและโทรคมนาคม
4. ความรู้ภาษาต่างประเทศ
5. ความรู้พื้นฐานในสาขาวิชาต่าง ๆ
6. การวิจัยทางสังคมศาสตร์

นอกจากนี้ สุบรมานเนียม (Subramanyam, 1986, pp. 166-167) ได้จัดกลุ่มเนื้อหาตามลักษณะของการปฏิบัติงานในห้องสมุด ดังนี้

1. บรรณารักษศาสตร์ : เรื่องทั่วไปและรายวิชาเบื้องต้น
2. ระบบห้องสมุด
3. การบริหาร/การจัดการห้องสมุด
4. การจัดหาทรัพยากรและการจัดการองค์การ
5. การศึกษาผู้ใช้
6. การบริการผู้ใช้/บริการอ้างอิง
7. แหล่งข้อมูลของห้องสมุด

8. คู่มือบรรณานุกรมและเทคนิค

สหพันธ์ระหว่างประเทศว่าด้วยสมาคมห้องสมุดและสถาบัน (International Federation of Library Associations and Institutions - IFLA, 1980, p. 180) จัดหลักสูตรมาตรฐานบรรณารักษศาสตร์สำหรับโรงเรียนบรรณารักษ์ โดยมี 12 รายวิชา ได้แก่

1. บทบาทของห้องสมุดในสังคม
2. บรรณานุกรม
3. การทำรายการและจัดหมู่
4. บริการอ้างอิงและบริการผู้อ่าน
5. การคัดเลือกและจัดหา
6. การจัดการห้องสมุด
7. ประวัติห้องสมุด
8. ชีวิตประวัติ
9. งานวิจัย
10. ระบบห้องสมุดอัตโนมัติ
11. สารสนเทศศาสตร์
12. การวางแผน โครงสร้างและครุภัณฑ์ห้องสมุด

จากความหมายดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า บรรณารักษศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ในการดูแลจัดการทรัพยากรสารสนเทศที่มีในห้องสมุดให้เป็นระบบ เน้นการจัดเก็บและการนำมาใช้ บรรณารักษศาสตร์เป็นศาสตร์ที่มีความเป็นสหวิทยาการ พัฒนาการของศาสตร์เปลี่ยนไปตามสภาพสังคมและรูปแบบของทรัพยากรสารสนเทศ

ความหมายของสารสนเทศศาสตร์

การเปลี่ยนแปลงของสังคม ภาวะการทะลักล้นของข้อมูล และพัฒนาการของเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ที่เกิดขึ้นหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้ผู้คนตระหนักถึงคุณค่าของสารสนเทศ และเนื่องจากสารสนเทศมีปริมาณมาก จำเป็นที่จะต้องมีการจัดการให้เป็นระบบ โดยใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยในการจัดการ จึงเกิดศาสตร์ที่เรียกกันว่า สารสนเทศศาสตร์ ขึ้น

สำหรับคำว่า สารสนเทศศาสตร์ มีผู้รู้หลายคนให้ความหมายไว้ ดังนี้

ปิยพักตร์ สันบัวทอง (2542, หน้า 58) ให้ความหมายว่า เป็นสาขาวิชาที่มุ่งศึกษาถึงข้อมูลข่าวสารที่ได้รับการประมวลและจัดการอย่างเป็นระบบมาแล้ว ซึ่งเรียกว่า สารสนเทศ โดยเน้นให้เกิดความเข้าใจในการจัดเก็บ รวบรวม วิเคราะห์ ค้นคืน และให้บริการสารสนเทศ

ให้ตรงกับความต้องการของผู้ใช้บริการมากที่สุด

รัตน ฌ ถำพูน (2541, หน้า 63) ให้ความหมายว่า เป็นการศึกษาเกี่ยวกับสารสนเทศ ในด้านการสร้าง จัดหา ประเมิน ตรวจสอบความถูกต้อง จัดการ เก็บ ถ่ายโอน คั่นคืนและ เผยแพร่โดยมีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ เริ่มต้นจากธรรมชาติและลักษณะของความรู้ รวมทั้ง การไหลเวียนของสารสนเทศ ประวัติและอุตสาหกรรมสารสนเทศ ความต้องการและการแสวงหาสารสนเทศ รวมถึงพฤติกรรมของผู้ใช้ ทฤษฎีและระบบการสื่อสาร การออกแบบและ วิเคราะห์ระบบสารสนเทศ การศึกษาแหล่งและเนื้อหาสารสนเทศรูปแบบต่าง ๆ ตลอดจน สารสนเทศทุกขณภูมิ การจัดเก็บและคั่นคืนสารสนเทศ การวิเคราะห์สารสนเทศ การเผยแพร่ สารสนเทศแบบต่าง ๆ รวมทั้งพัฒนาการรูปแบบทฤษฎีและการวิจัยทางสารสนเทศ

สารานุกรมสากลทางด้านบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ (International Encyclopedia of Information and Library Science, 1997, p. 212) ให้ความหมายว่า เป็นการศึกษา ลักษณะเฉพาะของสารสนเทศ และธรรมชาติของกระบวนการถ่ายทอดสารสนเทศ รวมถึงวิธีการ ปฏิบัติเกี่ยวกับการรวบรวม การตรวจสอบและประเมินผลสารสนเทศ และการจัดการการแพร่ กระจายของสารสนเทศ โดยอาศัยเครื่องมือและเทคโนโลยีที่เหมาะสม

วิกเคอรี และวิกเคอรี (Vickery & Vickery, 1987, pp. 361-364 อ้างถึงใน ฉวีลักษณ์ บุญยะกาญจน์, 2541, หน้า 3) จัดกลุ่มเนื้อหาหลักของสารสนเทศได้ 8 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 ความรู้และการสื่อสารความรู้ ว่าด้วยธรรมชาติของสารสนเทศความต้องการ และการใช้ (หมายรวมถึงพฤติกรรมผู้ใช้) และปัจจัยที่มีผลกระทบต่อพฤติกรรมการใช้ และการ สื่อสาร

กลุ่มที่ 2 แหล่งสารสนเทศ ว่าด้วยเรื่องของแหล่งสารสนเทศที่บันทึกในสื่อรูปแบบ ต่าง ๆ บุคคลและสถาบันที่มีบทบาทหน้าที่ในการสะสมและเผยแพร่สารสนเทศ ตลอดจนบริการ สารสนเทศที่สำคัญ

กลุ่มที่ 3 ทฤษฎีการจัดเก็บและสืบค้นสารสนเทศ ครอบคลุมเรื่องสื่อในการจัดเก็บ ระบบ ทางเลือก และการจัดระเบียบสื่อสารสนเทศ ทฤษฎีว่าด้วยการทำรายการ การวิเคราะห์ หมวดหมู่และการทำรหัสตรรกะนี้ ลักษณะปัญหาทางสารสนเทศ และวิธีการจัดการกับปัญหา

กลุ่มที่ 4 ระบบสำหรับการจัดเก็บและสืบค้นสารสนเทศ ว่าด้วยประเภทของผู้ใช้และ การวิเคราะห์ความต้องการของผู้ใช้ เครื่องมือช่วยค้น เทคนิควิธีการสืบค้น

กลุ่มที่ 5 การกระจายสารสนเทศ ว่าด้วยรูปแบบและกระบวนการนำเสนอสารสนเทศ การผลิตซ้ำ และข่างานเพื่อการกระจายสารสนเทศ

กลุ่มที่ 6 การจัดการ หมายถึง ทฤษฎีและเทคนิคด้านการวิเคราะห์และจัดสรรทรัพยากร และการจัดการระบบสารสนเทศ ตลอดจนเรื่องเกี่ยวกับจริยธรรมและกฎหมาย

กลุ่มที่ 7 เทคโนโลยีและการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีในฐานะเครื่องมือช่วยในกระบวนการสร้าง รวบรวม จัดระบบถ่ายโอน สืบค้น กระจาย และจัดการสารสนเทศ

กลุ่มที่ 8 ทักษะที่เกี่ยวข้อง ครอบคลุมทักษะด้านการวิจัย คณิตศาสตร์ ภาษาดังประเทศและภาษาศาสตร์

มิสกี (Miski, 1986, pp. 48-49) กล่าวว่า สารสนเทศศาสตร์อาศัยทฤษฎีและวิธีการของสาขาอื่น ดังนี้

1. เครื่องมือสำหรับการวิเคราะห์สารสนเทศเชิงวิทยาศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ โดยอาศัยศาสตร์ทางด้าน

- 1.1 คณิตศาสตร์
- 1.2 ฟิสิกส์
- 1.3 ประสาทวิทยา
- 1.4 สถิติและวิธีวิจัย
- 1.5 การวิจัยดำเนินการ
- 1.6 ภาษาศาสตร์

2. เครื่องมือสำหรับการประมวลผล การจัดเก็บและการเผยแพร่สารสนเทศ โดยอาศัยเทคโนโลยีทางด้าน

- 2.1 การศึกษาเปรียบเทียบระบบอัตโนมัติต่าง ๆ
- 2.2 คอมพิวเตอร์ศาสตร์
- 2.3 เทคโนโลยีการสื่อสาร
- 2.4 เทคโนโลยีสารสนเทศ
- 2.5 เทคโนโลยีไมโครกราฟิก

3. เครื่องมือสำหรับการวิเคราะห์และทำให้เข้าใจถึงสิ่งแวดล้อมสารสนเทศศาสตร์ทางด้าน

- 3.1 ปรัชญา
- 3.2 จิตวิทยา
- 3.3 สังคมวิทยา
- 3.4 มนุษยวิทยา
- 3.5 ญาณวิทยา

- 3.6 บรรณมิติ
- 3.7 เศรษฐศาสตร์
- 3.8 การเมือง
- 4. เครื่องมือสำหรับการจัดการสารสนเทศ อาศัยศาสตร์ทางด้าน
 - 4.1 การบัญชี
 - 4.2 การจัดการและการบริหาร
 - 4.3 เศรษฐศาสตร์
 - 4.4 การทำนโยบาย
 - 4.5 การประชาสัมพันธ์
- 5. เครื่องมือสำหรับการจัดความรู้และการให้บริการ อาศัยศาสตร์ทางด้าน
 - 5.1 สารสนเทศทางวิทยาศาสตร์
 - 5.2 ระบบเฉพาะของการจัดกลุ่ม
 - 5.3 การทำรายการและจัดหมู่
 - 5.4 การทำสาระสังเขปและครรรชนี
 - 5.5 การจัดการจดหมายเหตุ
 - 5.6 การจัดการระเบียบข้อมูล
 - 5.7 บรรณานุกรม
 - 5.8 งานอ้างอิง
 - 5.9 การแนะแนว

จากความหมายดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า สารสนเทศศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่ศึกษาถึงกระบวนการในการจัดการเกี่ยวกับสารสนเทศ เพื่อการแสวงหาและนำมาใช้เริ่มต้นจากการรวบรวม การดำเนินงาน การจัดเก็บ การค้นคืน การวิเคราะห์ การถ่ายทอดและการใช้สารสนเทศในการตัดสินใจ เป็นศาสตร์ที่มีความเป็นสหวิทยาการ มีการบูรณาการกับศาสตร์ในสาขาอื่น ๆ ได้แก่ คณิตศาสตร์ เทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ การสื่อสาร บรรณารักษศาสตร์ เป็นต้น

สรุปได้ว่าวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารเทศศาสตร์ มีเป้าหมายในการปฏิบัติงานเช่นเดียวกันคือ การจัดการกับวิชาความรู้ ข้อมูลข่าวสารที่ได้มีการบันทึกไว้เพื่อใช้ประโยชน์และเพื่อการเผยแพร่ความรู้ มีความเกี่ยวข้องกันในการจัดการวิชาความรู้ที่มีการบันทึก ตลอดจนกระบวนการในการคัดเลือก จัดหา รวบรวม จัดหมู่ จัดเก็บ และการให้บริการ ทั้ง 2 ศาสตร์ มีพัฒนาการตลอดเวลา สามารถนำมาประยุกต์ใช้งานร่วมกันได้ มีความเป็นสหวิทยาการจะต้องมีการบูรณาการกับศาสตร์ในสาขาอื่น

การศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์/สารสนเทศศาสตร์ในประเทศไทยโดยสังเขป

การวางรากฐานกิจการห้องสมุดแผนใหม่และการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ เริ่มต้นอย่างเป็นทางการเมื่อ พ.ศ. 2498 ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยในช่วงแรก มุลนิธิฟุลไบรท์ ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ส่ง ดร.ฟรานซิส แลนเดอร์ สเปน (Frances Lander Spain) มาเป็นผู้สอน การเรียนวิชาการจัดห้องสมุดในขณะนั้น มีทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยมีห้องสมุดมหาวิทยาลัยเป็นสถานที่ฝึกปฏิบัติงาน วิชาที่จัดให้เรียนในหลักสูตรมี 6 วิชา ได้แก่ วิชาจัดห้องสมุดเบื้องต้น (Introduction to Library Science) การทำบัตรรายการและจัดหมู่หนังสือ (Cataloging and Classification) บริการตอบคำถาม (Reference Service) การเลือกซื้อวัสดุในห้องสมุด (Selection of Library Materials) การทำบัตรรายการและจัดหมู่หนังสือขั้นสูง (Advanced Cataloging and Classification) การบริหารงานห้องสมุด (Library Administration) (สุทธิลักษณ์ อำพันวงศ์, 2510, หน้า 2) โดยได้เปิดสอนเป็นการศึกษาภาคพิเศษ คณะอักษรศาสตร์ได้ยกกระดานการสอนวิชาการจัดห้องสมุดให้เป็นการสอนในภาคปกติ ต่อมาได้เปลี่ยนชื่อเป็นวิชา บรรณารักษศาสตร์

ในสหรัฐอเมริกา การศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ได้มีพัฒนาการอย่างรวดเร็ว ความเจริญก้าวหน้าของวิทยาการในสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะเทคโนโลยีคอมพิวเตอร์ การสื่อสาร โทรคมนาคม และเทคโนโลยีการพิมพ์ เป็นผลให้มีการปรับเปลี่ยนชื่อหลักสูตรและการจัดการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์มาสู่วิชาสารนิเทศศาสตร์/สารสนเทศศาสตร์ โดยได้เริ่มต้นเปิดสอนอย่างเป็นทางการเป็นครั้งแรก เมื่อปี ค.ศ. 1948 ผนวกไว้ในหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์ของสถาบันการศึกษาบรรณารักษศาสตร์ของมหาวิทยาลัยเคส เวสเทิร์น รีเซิร์ฟ (Case Western Reserve University) (ชุติมา สัจจานันท์, 2539, หน้า 12) เนื่องจากการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ในประเทศไทย ได้เจริญรอยตามแบบอย่างการจัดการศึกษาของประเทศสหรัฐอเมริกามาตั้งแต่ต้นจนกระทั่งปัจจุบัน วงการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์ได้ตระหนักถึงความจำเป็นในการปรับปรุงการเรียนการสอน ให้สอดคล้องกับสังคมยุคใหม่ของไทยที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน ในปี พ.ศ. 2531 มหาวิทยาลัยหลายแห่งได้มีการปรับปรุงหลักสูตรการศึกษา โดยบรรจุรายวิชาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศเข้าไว้ในหลักสูตรและเปลี่ยนชื่อหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์เป็นบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์/สารสนเทศศาสตร์

ในสถาบันราชภัฏ การศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์เริ่มต้นเมื่อ พ.ศ. 2510 โดยเปิดสอนที่วิทยาลัยครูบ้านสมเด็จเจ้าพระยาเป็นหลักสูตร 1 ปี ระดับประกาศนียบัตรวิชา

บรรณารักษศาสตร์และได้เปิดสอนวิชาเอกบรรณารักษศาสตร์เมื่อ พ.ศ. 2515 เพื่อสนองความต้องการครูบรรณารักษ์ของหน่วยงานต่าง ๆ ต่อมากรมการฝึกหัดครูจึงได้พัฒนาโปรแกรมวิชาบรรณารักษศาสตร์ ระดับปริญญาตรีในสาขาศิลปศาสตรบัณฑิตเพิ่มขึ้นจากสาขาครุศาสตรบัณฑิต โดยมุ่งผลิตบรรณารักษ์ห้องสมุดโรงเรียน ห้องสมุดเฉพาะ ห้องสมุดประชาชนและผู้ช่วยบรรณารักษ์ในห้องสมุดมหาวิทยาลัย (สำนักวิทยบริการ สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2541, หน้า 49)

ปัจจุบันการเรียนการสอนวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์/สารสนเทศศาสตร์ในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 5 ระดับคือ

1. หลักสูตรระดับอนุปริญญา
2. หลักสูตรระดับปริญญาตรี หลังอนุปริญญา 2 ปี
3. หลักสูตรระดับปริญญาตรี
4. หลักสูตรระดับปริญญาโท
5. หลักสูตรระดับปริญญาเอก

ทั้งนี้หลักสูตรระดับอนุปริญญาและหลักสูตรหลังอนุปริญญา 2 ปี เปิดสอนเฉพาะในสถาบันราชภัฏ หลักสูตรในระดับปริญญาตรีเปิดสอนทั้งในมหาวิทยาลัยของรัฐ มหาวิทยาลัยเอกชน และสถาบันราชภัฏ ส่วนหลักสูตรระดับปริญญาโทเปิดสอนในมหาวิทยาลัยของรัฐและสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา และในปีการศึกษา 2543 มีการเปิดสอนหลักสูตรระดับปริญญาเอกโดยเป็นความร่วมมือทางวิชาการกับมหาวิทยาลัยในต่างประเทศระหว่างสถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยากับมหาวิทยาลัยนอร์ทัมเบรีย นิวคาสเซิล ประเทศอังกฤษ (University of Northumbria at Newcastle, England) เปิดสอนหลักสูตรการบริหารสารสนเทศ (Information Management) (สถาบันราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, 2543, แผ่นพับ) และมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาราชกับมหาวิทยาลัยชาร์ลส์ สจวร์ต ประเทศออสเตรเลีย (Charles Sturt University, Australia) เปิดสอนหลักสูตรการจัดการสารสนเทศ (Information Management) (ประภาวดี สีสอนธิ, 2543, หน้า 200) นอกจากนี้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมีโครงการที่จะเปิดสอนหลักสูตรสารนิเทศศึกษา (Information Studies) ในระดับปริญญาเอก(ทบวงมหาวิทยาลัย, 2540, หน้า 72) เช่นกัน

จากการสัมมนาเพื่อปรับปรุงรูปแบบการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยทบวงมหาวิทยาลัยเมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2541 สรุปสาระได้ 2 ประการคือ

ประการแรก หลักสูตรสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ควรมีการปรับปรุง โดยเพิ่มวิชาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศให้มากขึ้นในด้านเชิงพาณิชย์ การสื่อสาร ระบบสารสนเทศอัตโนมัติ

และการเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์สำหรับงานสารสนเทศ

ประการที่สองลักษณะการเรียนการสอนในสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์ควรมีลักษณะเป็นสาขาวิชาบูรณาการของสาขาวิชามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสถาบันวิชาชีพ ในลักษณะสหวิทยาการที่เกี่ยวกับสารสนเทศหรือมวลความรู้ทั้งหมดในแง่คุณสมบัติและพฤติกรรม การจัด การกระทำเกี่ยวกับสารสนเทศและการใช้ (ภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543, หน้า 2) ในหลายสถาบันมีการพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์ระดับปริญญาตรีขึ้นใหม่ โดยใช้ชื่อหลักสูตรว่า สารนิเทศศึกษา สารสนเทศศึกษา หรือสารสนเทศศาสตร์ เช่น มหาวิทยาลัยรามคำแหง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เป็นต้น โดยแต่ละสถาบันต่างมีวัตถุประสงค์ในการผลิตบัณฑิตให้มีความรู้ความสามารถในการจัดการและให้บริการสารสนเทศ และเพื่อรองรับกับความต้องการของตลาดงานด้านสารสนเทศในปัจจุบัน ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 สถาบัน ชื่อหลักสูตร และวัตถุประสงค์ของหลักสูตรที่มีการพัฒนาขึ้นใหม่

สถาบัน	วัตถุประสงค์ของหลักสูตร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย	สารนิเทศศึกษา (เริ่มใช้ พ.ศ. 2538) ● เพื่อผลิตบัณฑิตที่มีความรู้อย่างเพียงพอในสาขาวิชาสารสนเทศศึกษา ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ● เพื่อสามารถปฏิบัติงานสารสนเทศ ประกอบวิชาชีพบรรณารักษ์ และวิชาชีพอื่นที่เกี่ยวข้องกับสารสนเทศ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศได้ทั้งในภาครัฐและภาคเอกชน
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	สารสนเทศศึกษา (เริ่มใช้ พ.ศ. 2543) ● เพื่อผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถในการจัดการและดำเนินงานห้องสมุดและสถาบันบริการสารสนเทศอื่น ๆ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ ● เพื่อผลิตบัณฑิตที่สามารถประกอบอาชีพเป็นนักสารสนเทศ บรรณารักษ์ และอาชีพอื่นที่เกี่ยวข้องกับสารสนเทศ ● เพื่อให้บัณฑิตมีสัมมาชีพในวิชาการด้านบรรณารักษ์และสารสนเทศ โดยตระหนักถึงจรรยาบรรณ คุณธรรมและจริยธรรม

ตารางที่ 1 (ต่อ)

สถาบัน	วัตถุประสงค์ของหลักสูตร
มหาวิทยาลัยมหาสารคาม	สารสนเทศศาสตร์ (เริ่มใช้ พ.ศ. 2540) ● เพื่อผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถ ในการปฏิบัติงานระดับวิชาชีพ เกี่ยวกับการจัดการสารสนเทศ ในหน่วยงานที่ให้บริการสารสนเทศ เช่น ห้องสมุด ห้องสมุดอัตโนมัติ ศูนย์สารสนเทศ ห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ ศูนย์ข้อมูลสถิติสารสนเทศในสำนักงานทั่วไป และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสารสนเทศ ● เพื่อผลิตบัณฑิตที่มีทักษะและสามารถประยุกต์ความรู้ทางสารสนเทศในการปฏิบัติงาน ● เพื่อผลิตบัณฑิตที่มีคุณธรรมและความศรัทธาในวิชาชีพสารสนเทศ ● เพื่อผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถในการศึกษาค้นคว้าในสาขาวิชาทางด้านสารสนเทศศาสตร์และศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ● เพื่อผลิตบัณฑิตให้สามารถประกอบอาชีพอิสระ
มหาวิทยาลัยรามคำแหง	สารสนเทศศึกษา (เริ่มใช้ พ.ศ. 2539) ● เพื่อผลิตบัณฑิตและพัฒนาบุคลากรทางด้านสารสนเทศศึกษาที่มีคุณภาพ ให้สามารถปฏิบัติงานและรองรับความต้องการของตลาดงานด้านสารสนเทศในปัจจุบันได้ ● เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีความรู้ความเข้าใจในความเป็นสหวิทยาการของสาขาวิชาสารสนเทศศึกษา สามารถนำหลักทฤษฎีและแนวปฏิบัติในสาขาวิชาชีพและสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องมาใช้ดำเนินงานทางวิชาชีพได้อย่างเหมาะสม ● เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีความรู้ความสามารถสอดคล้องกับพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงทางวิชาชีพ ตลอดจนพัฒนาการด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ ● เพื่อการค้นคว้าวิจัย ให้บริการทางวิชาการแก่สังคม เพื่อให้มีส่วนร่วมใน การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

หลักสูตรของสถาบันการศึกษาในวิชาชีพนี้หลายแห่งยังคงมีคำว่า บรรณารักษศาสตร์ อยู่ในชื่อหลักสูตรทั้งในระดับปริญญาตรีและปริญญาโท โดยรายวิชาที่เปิดสอนส่วนใหญ่มักมีความคล้ายคลึงกัน สำหรับชื่อปริญญาที่ได้รับขึ้นอยู่กับสถาบันที่ให้ เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น ให้ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต/มหาบัณฑิต สาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ สถาบันราชภัฏให้ทั้งปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต/มหาบัณฑิตในสาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ และปริญญาครุศาสตรบัณฑิต ในสาขาบรรณารักษศาสตร์ เป็นต้น

การเรียนระดับปริญญาตรีมีจำนวนหน่วยการเรียนตลอดหลักสูตรอยู่ระหว่าง 137 ถึง 145 หน่วยการเรียน ซึ่งจะประกอบด้วยรายวิชาศึกษาทั่วไปในสาขาวิชาเฉพาะหรือที่เกี่ยวข้องและวิชาเลือก ในหลักสูตรระดับปริญญาโท จำนวนหน่วยการเรียนตลอดหลักสูตรอยู่ระหว่าง 36 ถึง 48 หน่วยการเรียน (Pimrumpai Premssmit, 1999, pp.71-76)

การศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์/สารสนเทศศาสตร์ ในประเทศไทยมีพัฒนาการต่อเนื่องมา ตลอดระยะเวลาที่สี่ทศวรรษ เป้าหมายของหลักสูตรในระยะเริ่มแรกคือ การเตรียมบุคลากรสำหรับตลาดงานในภาครัฐซึ่งส่วนใหญ่เป็นห้องสมุดประเภทต่าง ๆ แต่เมื่อสังคมไทยก้าวเข้าสู่สังคมสารสนเทศความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและความต้องการของตลาดงานเปลี่ยนไป ถึงเวลานี้ล้วนเป็นปัจจัยในลำดับต้น ๆ สำหรับความพยายามของหน่วยงานที่จัดการศึกษาทางด้านนี้ที่จะต้องปรับปรุงหลักสูตรและรูปแบบการเรียนการสอน เพื่อให้สามารถผลิตบัณฑิตได้ตรงกับความต้องการของสังคมซึ่งนับว่าเป็นจุดประสงค์หลักของหลักสูตร

ผู้ประกอบอาชีพให้บริการสารสนเทศ

การให้บริการถือเป็นหัวใจของงานสารสนเทศ แต่เดิมผู้ปฏิบัติงานสารสนเทศเป็นผู้ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการเข้าถึงทรัพยากรสารสนเทศ เป็นตัวกลางที่จะเชื่อมโยงระหว่างแหล่งสารสนเทศกับผู้ใช้ มีหน้าที่ในการจัดหาสารสนเทศจากแหล่งต่าง ๆ นำมาจัดให้เป็นระบบ เพื่อความสะดวกในการค้นและให้บริการ ในสภาพสังคมปัจจุบันซึ่งเป็นยุคสารสนเทศไร้พรมแดน ผู้ปฏิบัติงานบริการสารสนเทศยังมีหน้าที่ในการพัฒนาให้ผู้ใช้บริการมีทักษะในการใช้เครื่องมือสืบค้น เพื่อใช้ระบบสารสนเทศที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังมีบทบาทในการวิเคราะห์ และสังเคราะห์สารสนเทศเพื่อให้สนองความต้องการของผู้ใช้บริการได้อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

อัมจิต เติศพงษ์สมบัติ และทิพาวรรณ ศิลวัฒนานุสานต์ (2542, หน้า 20-21) แบ่งกลุ่มผู้ทำงานด้านสารสนเทศได้ 3 กลุ่มดังนี้ ได้แก่

1. กลุ่มผู้ผลิตความรู้ ได้แก่ นักวิจัย นักเขียน ครู/อาจารย์ นักวิชาการ ผลิตสารสนเทศหรือสร้างองค์ความรู้ในสาขาวิชาต่าง ๆ
2. กลุ่มผู้กระจายความรู้ ได้แก่ ครู/อาจารย์ บรรณารักษ์ นักเอกสารสนเทศ นักข่าว ผู้ประกาศทางวิทยุและวิทยุโทรทัศน์ พนักงานฝึกอบรม ทำหน้าที่ประเมินแหล่งความรู้ทรัพยากรสารสนเทศ ดำเนินการจัดหา จัดระบบทรัพยากรสารสนเทศ ให้บริการสารสนเทศ และสื่อสารสารสนเทศไปยังกลุ่มเป้าหมาย ตลอดจนทำหน้าที่ประสานงานระหว่างผู้ใช้และแหล่งสารสนเทศ เพื่อให้ผู้ใช้สามารถเข้าถึงแหล่งสารสนเทศที่ต้องการ นอกจากนี้ยังทำหน้าที่เป็นผู้สอน และให้

ความรู้แก่ผู้ใช้บริการ

3. กลุ่มผู้แสวงหาตลาดและผู้เชี่ยวชาญด้านการประสานงาน การจัดระบบ เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์ ผู้จัดการฝ่ายบริหาร ผู้จัดการฝ่ายสำนักงาน ผู้จัดการทั่วไป เลขานุการ พนักงานฝ่ายลูกค้าสัมพันธ์ พนักงานธุรการ พนักงานฝ่ายบุคคล พนักงานวิเคราะห์ข้อมูลการตลาด พนักงานขาย พนักงานเดินตลาด โปรแกรมเมอร์ พนักงานระบบงานคอมพิวเตอร์ ทำหน้าที่เกี่ยวกับการจัดระบบการบริหารและการดำเนินงานขององค์กร ควบคุมทรัพยากรการผลิตภายในองค์กรให้มีประสิทธิภาพ และทำหน้าที่ประสานงานระหว่างองค์กรกับลูกค้ากลุ่มเป้าหมาย

นอกจากนั้นชื่อตำแหน่งที่ใช้เรียกผู้ให้บริการสารสนเทศก็มีความแตกต่างกันไปด้วย
 สุกัญญา ธาราวรรณศาสตร์ (2534, หน้า 30-31) จัดกลุ่มตามลักษณะงานที่ปฏิบัติได้
 2 กลุ่ม และจัดกลุ่มตามลักษณะความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานได้ 5 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มตำแหน่งที่ชื่อเรียกตำแหน่งซึ่งเนื่องงานที่ปฏิบัติอย่างชัดเจน ได้แก่ นักบรรณานุกรม (Indexer) นักสาระสังเขป (Abstractor) นักบรรณานุกรม (Bibliographer) นักจัดทำศัพท์สัมพันธ์ (Thesaurus) นักเทคโนโลยีจุลรูป (Microform Technologist) นักการศึกษาสารสนเทศ (Information Educator) ผู้จัดการฐานข้อมูล (Database Manager) นักวิจัยสารสนเทศ (Information Systems Engineer) ผู้จัดการศูนย์สารสนเทศ (Information Center Manager) นักวิเคราะห์ระบบห้องสมุด (Library System Analyst) นายหน้าค้าสารสนเทศ (Information Broker) ผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อ (Media Specialist)

2. กลุ่มตำแหน่งที่เรียกโดยทั่วไป ได้แก่ บรรณารักษ์ นักเอกสารสนเทศ และจะเพิ่มคำที่ระบุลงไปเมื่อปฏิบัติงานเฉพาะด้าน เช่น บรรณารักษ์อ้างอิง

แบ่งตามลักษณะของความรับผิดชอบในการปฏิบัติงานได้ 5 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มนักจัดการ ได้แก่ ผู้จัดการศูนย์สารสนเทศ ผู้จัดการระเบียบข้อมูล ผู้จัดการฐานข้อมูล

2. กลุ่มนักวิเคราะห์สารสนเทศ หรือนักวิเคราะห์ระบบสารสนเทศ ได้แก่ นักวิเคราะห์ระบบงานสารสนเทศ นักวิเคราะห์ระบบห้องสมุด นักบรรณานุกรม นักสาระสังเขป นักจัดทำศัพท์สัมพันธ์

3. กลุ่มผู้เผยแพร่สารสนเทศ ได้แก่ นักเอกสารสนเทศ นายหน้าค้าสารสนเทศ บรรณารักษ์

4. กลุ่มนักการศึกษาสารสนเทศ ได้แก่ ผู้สอนวิชาการสารสนเทศศาสตร์

5. กลุ่มนักเทคนิคหรือนักเทคโนโลยีระบบสารสนเทศ ได้แก่ วิศวกรระบบ

สารสนเทศ นักเขียนโปรแกรม ผู้เชี่ยวชาญด้านสื่อ นักเทคโนโลยีจตุรูป

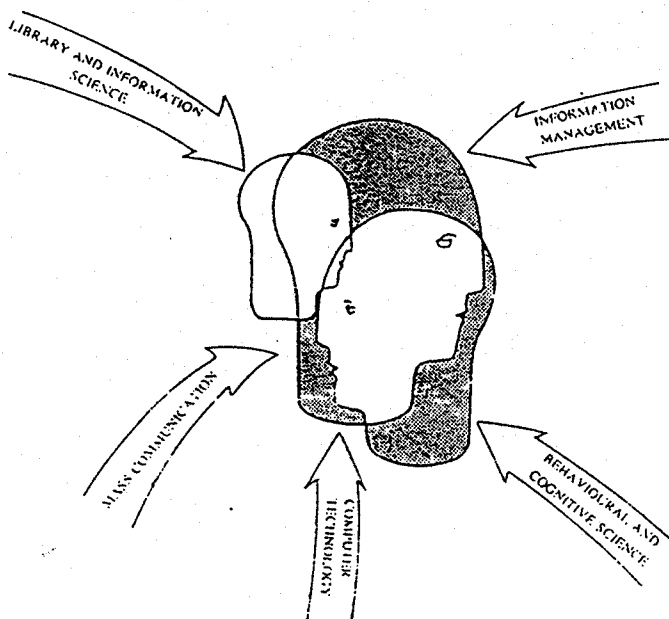
วาลตัน, เดย์ และเอ็ดเวิร์ด (Walton, Day & Edwards, 1995) ได้เสนอว่าผู้ให้บริการสารสนเทศจำเป็นต้องได้รับการฝึกอบรมในสิ่งเหล่านี้

1. การพัฒนาและปรับปรุงในเรื่องทักษะทางด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ
2. การใช้งานเครือข่าย
3. การบริการลูกค้าและทักษะระหว่างบุคคล
4. สนับสนุนการจัดการเพื่อความเปลี่ยนแปลง
5. ทักษะในการทำงานร่วมกัน
6. โปรแกรมพัฒนาคุณภาพ
7. การสนับสนุนผู้เรียนรู้
8. ทักษะในการจัดการ

สุขุม เฉลยทรัพย์ (2532, สารสังเขป) ศึกษาถึงประเด็นซึ่งเกี่ยวข้องกับความสามารถหรือคุณสมบัติของผู้ให้บริการสารสนเทศ ใช้วิธีการดำเนินการด้วยเทคนิคเดลฟาย โดยการคาดการณ์ของผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญในสาขาสารสนเทศศาสตร์ พบว่าคุณสมบัติของผู้ให้บริการสารสนเทศในปี พ.ศ. 2540 ควรมีความสามารถดังนี้

1. ความสามารถในการใช้เทคโนโลยีคือ มีความรู้และความชำนาญในการใช้คอมพิวเตอร์ โปรแกรมสำเร็จรูป ระบบสื่อสารข้อมูลและโทรคมนาคม ไมโครกราฟิกและเทคโนโลยีใหม่ๆ
2. ความสามารถในการจัดการทรัพยากรสารสนเทศคือ มีความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์ และปรุงแต่งสารสนเทศ รวมถึงความสามารถในการบริหารระบบสารสนเทศ และความสามารถในการจัดการฐานข้อมูล การสร้าง การส่งเสริม และขยายฐานข้อมูล และสามารถวิเคราะห์ออกแบบระบบการจัดการทรัพยากรสารสนเทศเพื่อให้บริการได้ตรงกับความต้องการของผู้ใช้
3. ความสามารถในการให้บริการและเผยแพร่สารสนเทศ คือ ความสามารถในการจัดหาและบริการสารสนเทศให้แก่ผู้ใช้ รวมถึงสามารถให้คำปรึกษา สอนการใช้ทรัพยากรสารสนเทศ การวางระบบข่ายงาน และการปรับปรุงสารสนเทศให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม
4. ความสามารถในการวิจัย คือ ความสามารถในการช่วยทำวิจัยหรือสามารถทำวิจัยทางสารสนเทศได้

5. ความสามารถอื่นๆ ผู้ให้บริการสารสนเทศควรมีวุฒิทางการศึกษาขั้นต่ำระดับปริญญาตรี มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี มีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้อื่น สามารถสื่อสารและประชาสัมพันธ์ได้อย่างดี มีความรู้ภาษาต่างประเทศและสามารถผลิตคู่มือการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ

ภาพที่ 1 ความรู้ในสาขาต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับผู้ให้บริการสารสนเทศ (ฉวีลักษณ์ บุญกาญจน์, 2541, หน้า 7 ; อ้างอิงจาก Nanyang Technological University Education, 1993, p.5)

ความรู้ในสาขาต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับผู้ให้บริการสารสนเทศได้แก่

1. ความรู้ทางด้านบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์
2. ความรู้ทางการจัดการสารสนเทศ
3. ความรู้ทางด้านสื่อสารมวลชน
4. ความรู้ทางด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี
5. ความรู้ทางด้านพฤติกรรมศาสตร์และการตระหนักถึงความรู้

ประภาติ สืบสนธิ์ (2543, หน้า 191 ; อ้างอิงจาก Prytherch, 1994) ได้จำแนกความรู้เชิงวิชาการที่ผู้ให้บริการสารสนเทศโดยทั่วไปควรมี ดังนี้

1. ความรู้พื้นฐาน
 - 1.1 การตระหนักถึงความสำคัญของสารสนเทศ
 - 1.2 การตระหนักถึงความสำคัญของเทคโนโลยีสารสนเทศ
 - 1.3 การวางแผนสารสนเทศ

- 1.4 การเลือกระบบ
- 1.5 กลยุทธ์และแผนสารสนเทศ
- 1.6 การส่งเสริมวัฒนธรรมสารสนเทศ
- 1.7 แหล่งสารสนเทศ
2. การจัดการสารสนเทศ
 - 2.1 สำนักงานอัตโนมัติ
 - 2.2 การจัดการสัญญา
 - 2.3 การแก้ปัญหา
 - 2.4 การสนับสนุนการตัดสินใจ
 - 2.5 สารสนเทศเพื่อการวางแผน
 - 2.6 สารสนเทศเพื่อการควบคุมคุณภาพ
 - 2.7 ระบบสารสนเทศเพื่อการจัดการ
 - 2.8 ระบบสารสนเทศเพื่อชุมชน
3. ระบบสารสนเทศ
 - 3.1 การวิเคราะห์ความต้องการสารสนเทศ
 - 3.2 การออกแบบและรายละเอียดของระบบ
 - 3.3 มาตรฐานเทคโนโลยีสารสนเทศ
 - 3.4 การประเมินระบบ
 - 3.5 กลยุทธ์การจัดการ
 - 3.6 การวางแผนและการจัดการโครงการ
 - 3.7 การประเมินประสิทธิผล
 - 3.8 การบริหารระบบ
 - 3.9 การดูแลบำรุงรักษาระบบ
 - 3.10 การประเมินฮาร์ดแวร์
 - 3.11 การเลือกฮาร์ดแวร์
 - 3.12 การประเมินซอฟต์แวร์
 - 3.14 การเลือกซอฟต์แวร์
 - 3.15 การบำรุงรักษาอุปกรณ์
 - 3.16 เครือข่าย
 - 3.17 การอบรมบุคลากร

4. การรวบรวมข้อมูล
 - 4.1 การเลือกฐานข้อมูล
 - 4.2 การออกแบบไฟล์
 - 4.3 การบริหารฐานข้อมูล
 - 4.4 วิธีการทางสถิติ
 - 4.5 การนำเสนอข้อมูล
 - 4.6 สารสนเทศการตลาด
5. ความรู้เกี่ยวกับองค์การ
 - 5.1 นโยบายบริษัท สถาบันและกลยุทธ์สารสนเทศ
 - 5.2 การตรวจสอบสารสนเทศ
 - 5.3 ความปลอดภัย
 - 5.4 ทิศทางการเมืองและสังคม
 - 5.5 การจัดการอุปกรณ์อำนวยความสะดวก
 - 5.6 การจัดการการเข้าถึง
6. ความรู้สาขาวิชาเฉพาะ
 - 6.1 ระบบบรรณานุกรม
 - 6.2 ระบบข้อมูล
 - 6.3 ฐานข้อมูลเฉพาะวิชา
 - 6.4 โครงสร้างการคิดค่าบริการ
7. การจัดการ
 - 7.1 การบริหาร
 - 7.2 การจัดการบุคลากร
 - 7.3 การอบรม
 - 7.4 งบประมาณ
 - 7.5 การประเมินผลบริการ
 - 7.6 ลูกค้านักสัมพันธ์
 - 7.7 การจัดการความเปลี่ยนแปลง
8. การตระหนักถึงเทคนิคต่าง ๆ
 - 8.1 เทคโนโลยีในอนาคต (เครือข่าย ระบบผู้เชี่ยวชาญ)
 - 8.2 การประยุกต์ใหม่ๆ (มัลติมีเดีย เทคนิคการโต้ตอบ เชื่อมประสาน)

การเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยเข้าสู่สังคมสารสนเทศ ทำให้ความต้องการบุคลากรหรือเจ้าหน้าที่จัดการทางด้านสารสนเทศและเทคโนโลยีสารสนเทศเพิ่มขึ้นตามไปด้วย อย่างไรก็ตาม สาขาบรรณารักษศาสตร์ไม่ได้เป็นเพียงสาขาเดียวที่ผลิตบุคลากรดังกล่าวสู่ตลาดงาน แต่มีหลายสาขาวิชาที่ผลิตบุคลากรที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกัน จำเป็นอย่างยิ่งที่การจัดทำหลักสูตรการเรียนการสอนในปัจจุบันจะต้องกำหนดตลาดงานเป้าหมายที่ชัดเจนให้กับบัณฑิตที่จะจบไป ดังนั้นในการเตรียมบุคลากรเพื่อรองรับการขยายตัวของตลาดงานที่เกี่ยวข้อง สถาบันที่ผลิตบุคลากรทางด้านนี้ต้องมีการกำหนดแนวทางในการพัฒนาการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดงาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ มีผู้ศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง หลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์/สารสนเทศศาสตร์ ในช่วงปี พ.ศ.2529-2542 ดังนี้

ขุมจิตต์ แซ่ฉั่น (2529, สาระสังเขป) ศึกษาแนวโน้มหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์พบว่า เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของหลักสูตรมีการเพิ่มเติมด้านความสามารถในการเป็นนักเอกสารสนเทศ และความสามารถในการใช้เทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุด หลักสูตรเน้นการผลิตบุคลากรเพื่อทำงานในภาครัฐกิจ เอกชน ห้องสมุดเฉพาะ และห้องสมุดประชาชน

สุขุม เฉลยทรัพย์ (2532, สาระสังเขป) ศึกษาหลักสูตรสารนิเทศศาสตร์ระดับปริญญาตรีของวิทยาลัยครู ในปีพุทธศักราช 2540 พบว่า หลักสูตรมีความมุ่งหมายเพื่อผลิตบรรณารักษ์ นักเอกสารสนเทศ นักสารสนเทศ และบุคลากรทางวิชาชีพสารสนเทศขึ้นต้น โดยมีความรู้ความสามารถที่ตรงกับความต้องการของสังคม โครงสร้างของหลักสูตรในวิชาเอกสารนิเทศศาสตร์จะแบ่งเป็น 3 กลุ่มวิชาคือ กลุ่มวิชาการจัดการสารสนเทศ กลุ่มวิชาการบริการสารสนเทศ และกลุ่มวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ

นุติตา ไตรลิจิต (2533, สาระสังเขป) ศึกษาตำแหน่งงานด้านการจัดการสารสนเทศตามความต้องการของสถาบันธุรกิจเอกชนพบว่า อัตราการเพิ่มของตำแหน่งงานสอดคล้องกับภาวะการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ตำแหน่งงานในวิชาชีพบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์มีอัตราการเพิ่มในปริมาณน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับตำแหน่งงานด้านการจัดการสารสนเทศกลุ่มอื่นๆ นอกจากนี้คุณสมบัติพิเศษที่กำหนดสำหรับตำแหน่งงานในภาคเอกชนคือ ความรู้ภาษาต่างประเทศ ประสิทธิภาพในการทำงาน ความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์และพิมพ์ดีด

159464

๙๗๕.๐๔
๐ ๘๘๔๗
๑.๕

อุมาวดี โกศล (2533, สาระสังเขป) ศึกษาถึงรายวิชาที่ได้รับการเสนอแนะให้บรรจุไว้ในหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์ และหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ ในการขยายการศึกษาด้านสารสนเทศของภาควิชาบรรณารักษศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตรพบว่า รายวิชาที่ได้รับการเสนอในหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์ ได้แก่ การจัดการทรัพยากรและองค์การ การบริหาร/การจัดการ/บัญชี ผู้ใช้และบริการอ้างอิง และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีกับงานห้องสมุด ในหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ ได้แก่ การออกแบบและการจัดการฐานข้อมูล การสื่อสาร การเขียนโปรแกรมคอมพิวเตอร์ สารสนเทศศาสตร์ และปรัชญาและสังคมวิทยาเกี่ยวกับสารสนเทศ

ราหุณ วรสิทธิ์ (2534, สาระสังเขป) ศึกษาแนวโน้มของบริการสารสนเทศเชิงพาณิชย์ในประเทศไทยพบว่า มีแนวโน้มการขยายตัวและต้องการบุคลากรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง มีความต้องการบุคลากรที่ชำนาญพิเศษด้านคอมพิวเตอร์คือ ใช้ไมโครคอมพิวเตอร์ได้ และมีทักษะภาษาต่างประเทศ

สุรินทร์ ดั้นสกุล (2536, สาระสังเขป) ศึกษาแนวโน้มหลักสูตรวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ระดับมหาบัณฑิตในประเทศไทยพบว่า หลักสูตรควรประกอบด้วยเนื้อหา รายวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ผสมผสานกัน และผลกระทบที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง คือ ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีระบบเครือข่ายและความร่วมมือระหว่างห้องสมุดและแหล่งสารสนเทศ ความต้องการของตลาดแรงงานและความก้าวหน้าทางวิทยาการ ตลอดจนการบริการที่ต้องการความถูกต้อง รวดเร็ว

จุติมา สัจจามันท์ (2539, สาระสังเขป) ศึกษาพัฒนาการของการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ระดับบัณฑิตศึกษาในประเทศไทยพบว่า ปัจจัยที่มีบทบาทและมีผลกระทบได้แก่ ความช่วยเหลือจากต่างประเทศ วิสัยทัศน์ของผู้บริหาร มาตรฐานการศึกษาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ แผนพัฒนาประเทศ นโยบายของรัฐและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีสารสนเทศ การก้าวเข้าสู่สังคมสารสนเทศและตลาดงาน วัตถุประสงค์ของหลักสูตรเพื่อสร้างผู้นำทางวิชาชีพ ผู้บริหาร และนักวิชาการระดับสูง

พิมพ์า อินแบน, กุลธิดา ท้วมสุข และจุฑารัตน์ สรวณะวงศ์ (2542, สาระสังเขป) ศึกษาลักษณะงานและความรู้ความสามารถของบุคลากรผู้ให้บริการสารสนเทศในองค์กรของรัฐ และเอกชนตามความคิดเห็นของผู้บริหารพบว่า งานที่ทำส่วนใหญ่เป็นงานบริการ งานเทคนิค และงานบริหาร ความรู้ความสามารถที่ผู้บริหารเห็นว่าควรมีในระดับมากคือ งานเทคนิค งานบริการ และด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี ในระดับปานกลางคือ ด้านการบริการและการจัดการ ด้านการวิจัยและประเมินผล และภาษาต่างประเทศ

ลำปาง แม่ฮ่องสอน, มาลี กาบบมาลา และสุนันทริน (หวังสุนทรชัย) บัวเลิศ (2542, หน้า 72) ศึกษาประสิทธิผลของหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ต่อการปฏิบัติงานของบัณฑิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น ปีการศึกษา 2536-2540 พบว่า รายวิชาเอกเลือกจำนวน 6 รายวิชาซึ่งบัณฑิตเห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อการทำงาน ได้แก่ การสื่อสารระหว่างบุคคล ไมโครคอมพิวเตอร์สำหรับห้องสมุด การบริหารสำนักงาน การวิเคราะห์เลขหมู่ในงานห้องสมุด ห้องสมุดสถาบันอุดมศึกษา และแหล่งบริการสารสนเทศในประเทศไทย และจากประสบการณ์การทำงานบัณฑิตเห็นว่าควรเพิ่มรายวิชา อันได้แก่ เทคโนโลยีการสื่อสาร ข่ายงานสารสนเทศ เทคโนโลยีสารสนเทศ ห้องสมุดอัตโนมัติ การจัดเก็บและค้นคืนสารสนเทศ การวิเคราะห์ระบบสื่อสารสนเทศ เทคโนโลยีการพิมพ์ด้วยคอมพิวเตอร์ และการผลิตวัสดุในรูปของสื่ออิเล็กทรอนิกส์ พร้อมข้อเสนอแนะให้เพิ่มรายวิชาภาษาอังกฤษให้มากขึ้น

อัมจิต เลิศพงษ์สมบัติ และทิพาวรรณ ศิลวัฒนานุสานต์ (2542, หน้า 32-34) ศึกษาตลาดแรงงานสำหรับสาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ใน 14 จังหวัดภาคใต้พบว่า ปริมาณความต้องการแรงงานในตำแหน่งงานเป้าหมายสำหรับสาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์มีจำนวนน้อย และสถานประกอบการต้องการแรงงานที่มีความสามารถในการใช้คอมพิวเตอร์ และภาษาอังกฤษมากกว่าคุณลักษณะด้านอื่น

งานวิจัยต่างประเทศ มีผู้ศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง หลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์/สารสนเทศศาสตร์ และสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง ในช่วงปี ค.ศ.1996-2000 ดังนี้

ซู (Zhou, 1996, สารสังเขป) วิเคราะห์แนวโน้มความต้องการผู้ปฏิบัติงานสารสนเทศที่มีความชำนาญในด้านคอมพิวเตอร์ ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1974 ถึงปี ค.ศ. 1994 พบว่า ตลาดงานในตำแหน่งผู้ให้บริการสารสนเทศต้องผู้ที่มีความชำนาญทางด้านคอมพิวเตอร์มีเพิ่มมากขึ้น และในส่วนของงานทางด้านเทคนิคก็กำหนดว่าจะต้องมีความชำนาญทางด้านคอมพิวเตอร์

อาลีฟาเคอร์ (Alifakher, 1996) ศึกษาหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ซึ่งใช้อยู่ที่วิทยาลัยการศึกษาในคูเวต พบว่า จำนวนเนื้อหาวิชาในหลักสูตรยังไม่เพียงพอสำหรับบัณฑิตที่จบออกไป หลักสูตรไม่เน้นความรู้ความชำนาญเฉพาะด้าน ขาดเนื้อหาด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ และเนื้อหาในหลักสูตรล้าสมัย

เจ หวาง (Jae Hwang, 1997) ศึกษาเปรียบเทียบการเรียนสารสนเทศศาสตร์ในสาธารณรัฐเกาหลี (เกาหลีใต้) กับสหรัฐอเมริกาพบว่า สาธารณรัฐเกาหลีมีรูปแบบการเรียนสารสนเทศศาสตร์มาจากสหรัฐอเมริกานับตั้งแต่ปี ค.ศ.1950 เป็นต้นมา ในส่วนของโครงสร้างและเนื้อหาของสารสนเทศศาสตร์ของสาธารณรัฐเกาหลีในปี ค.ศ.1995 ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปจากปี ค.ศ. 1986

มากนัก สำหรับปัญหาที่พบในสาธารณรัฐเกาหลีก็คือ ต้องการพัฒนาและปรับปรุงหลักสูตร แต่มีปัญหาด้านแคลนบุคลากร ในขณะที่สหรัฐอเมริกามีการพัฒนาการเรียนการสอนเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม หลักสูตรจะเน้นความชำนาญเฉพาะด้านและมีความหลากหลายของรายวิชาที่แต่ละโรงเรียนเปิดสอน

มาร์ติน (Martin, 1998) ศึกษาความเปลี่ยนแปลงด้านอาชีพงานบริการสารสนเทศตั้งแต่ปี ค.ศ.1972 ถึงปี ค.ศ.1995 พบว่า ตลาดงานยังคงเติบโตอย่างต่อเนื่อง และจำนวนผู้ปฏิบัติงานเพิ่มขึ้นจากร้อยละ 40.21 ในปี ค.ศ. 1970 เป็นร้อยละ 45.81 ในปี ค.ศ.1995

เทเรซา (Teresa, 1999) เปรียบเทียบหลักสูตรทางด้านระบบสารสนเทศคอมพิวเตอร์ที่ใช้เรียนในวิทยาลัยชุมชนกับความต้องการของตลาดงานในสังคมธุรกิจพบว่า เนื้อหาวิชาที่เปิดสอนในวิทยาลัยชุมชนกับความต้องการของตลาดงานไม่สอดคล้องกัน สังคมธุรกิจมีความต้องการบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถในการใช้ซอฟต์แวร์ทางด้าน word processing spreadsheets ฐานข้อมูลต่างๆ ภาษาโปรแกรม RPG และระบบปฏิบัติการ Windows 3.1 ซึ่งในวิทยาลัยชุมชนไม่ได้เปิดสอน

กริกอรี และวอลมูท (Gregory & Wohlmuth, 2000) ศึกษาการทำงานในตำแหน่งบรรณารักษ์ของบัณฑิตสาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ในสหรัฐอเมริกาและแคนาดา พบว่า ในการเข้าสัมภาษณ์งานของบัณฑิต นายจ้างให้ความสำคัญในด้านทักษะทางด้านเทคโนโลยี และความรู้ความสามารถในงานห้องสมุด และบัณฑิตยังต้องการให้หลักสูตรมีรายวิชาที่เป็นวิชาชีพบรรณารักษศาสตร์ เช่น งานอ้างอิง การสืบค้นแบบออนไลน์ การทำบัตรรายการและการพัฒนาทรัพยากรเท่ากับความต้องการวิชาทางด้านเทคโนโลยี

สรุปเนื้อหาจากงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์/สารสนเทศศาสตร์ และสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง พบว่า แนวโน้มของหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ระดับปริญญาตรี จากผลการวิจัยของซุ่มจิตต์ แซ่ฉั่น และสุขุม เฉลยทรัพย์ ปรากฏผลที่สอดคล้องกันคือ เน้นการผลิตบุคลากรทางวิชาชีพสารสนเทศให้เป็นผู้มีความสามารถทางด้านเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องกับห้องสมุด ในระดับปริญญาโทจากการวิจัยของสุรินทร์ ดินสกูล และชุติมา สัจจามันท์พบว่า เน้นผลิตบุคลากรที่จะเป็นผู้นำทางด้านวิชาชีพ ให้มีความรู้ความสามารถด้านการจัดการทรัพยากรสารสนเทศและมีประสบการณ์ด้านเทคโนโลยีสมัยใหม่ จากการวิจัยถึงผลกระทบที่มีต่อพัฒนาการของหลักสูตรหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ในประเทศไทยของสุรินทร์ ดินสกูล และชุติมา สัจจามันท์พบว่า เกิดจากความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี การก้าวเข้าสู่สังคมสารสนเทศและตลาดงานที่เปลี่ยนไป แต่ในคูเวต จากการวิจัยของอาลีฟาเคอร์พบว่า เกิดจากหลักสูตรที่ใช้ยู่ล้าสมัย ในเกาหลีใต้ จากการวิจัยของเจ หวาง

พบว่า มีปัญหาในเรื่องขาดแคลนผู้สอน และในงานวิจัยของเธเรซาพบว่า หลักสูตรทางด้านระบบสารสนเทศคอมพิวเตอร์ที่ใช้อยู่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาดงาน

รายวิชาที่ได้รับการเสนอให้มีในหลักสูตรบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ จากการวิจัยของสุชม เถลยทรัพย์; อุมาวดี โกศล; สุรินทร์ ดิ้นสกุล; ลำปาง แม่นมาศย์, มาลี กาบมาลา และสุนัสนริน (หวังสุนทรชัย) บัวเลิศพบว่า เป็นกลุ่มวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศ กลุ่มวิชาการจัดการและการบริการของศูนย์สารสนเทศ และกลุ่มวิชาด้านการบริหารและการจัดการสารสนเทศ สอดคล้องกับงานวิจัยของกริกอรี และวอลมูท ซึ่งพบว่า บัณฑิตต้องการทั้งกลุ่มวิชาทางด้านบรรณารักษศาสตร์และกลุ่มวิชาทางด้านเทคโนโลยี

คุณสมบัติของผู้ให้บริการสารสนเทศที่ตลาดงานต้องการ ผลการวิจัยของมูทิตา ไตรลิจิต; ราชุน วรสิทธิ์; อัมจิต เลิศพงษ์สมบัติ กับทิพาพรรณ ศิลวัฒนานุสานต์ พบว่าเป็นความรู้ในการใช้คอมพิวเตอร์และเทคโนโลยี ภาษาต่างประเทศ ประสบการณ์ทำงาน สอดคล้องกับงานวิจัยของซูที่พบว่า ตลาดงานต้องการบุคลากรที่มีทักษะด้านคอมพิวเตอร์เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ และจากการวิจัยของพิมพา อินเบน, กุลริดา ห้วมสุข และจุฑารัตน์ ทรายณะวงศ์ เห็นว่า ควรมีความรู้ความสามารถในงานเทคนิค งานบริการจัดการ และงานด้านการวิจัย ประเมินผล

งานวิจัยด้านตลาดงานในภาคเอกชน จากการวิจัยของ ราชุน วรสิทธิ์; มูทิตา ไตรลิจิต และมาร์ติน พบว่าตำแหน่งงานด้านการจัดการสารสนเทศตามความต้องการของสถาบันธุรกิจเอกชน มีอัตราการขยายตัวเพิ่มขึ้น แต่งานกลุ่มเป้าหมายสำหรับสาขาบรรณารักษศาสตร์และสารนิเทศศาสตร์ จากผลการวิจัยของมูทิตา ไตรลิจิต; อัมจิต เลิศพงษ์สมบัติ และทิพาพรรณ ศิลวัฒนานุสานต์พบว่า มีปริมาณความต้องการน้อย